

туристической инфраструктуры, ее модернизация, повышение качества услуг, предоставляемых туристам и рекреантам, надлежащее экологическое состояние окружающей среды. В условиях социально-экономического кризиса активно используются местные природные и историчка – культурные ресурсы, архитектурные памятники, возрастает роль и значение новых видов туризма, в частности экотуризма, агротуризма, что вносит определенные изменения в структуру рекреационно-туристической отрасли.

Ключевые слова: функционально-компонентная структура, рекреационно-туристическая отрасль, лечебно-курортная рекреация, рекреационно-туристические ресурсы.

Summary:

M. R. Pytuliak, M. V. Pytuliak, THE FUNCTIONAL AND COMPONENT STRUCTURE OF THE RECREATIONAL TOURISM BRANCH IN TERNOPIL REGION.

The present situation of the recreational tourism branch in Ternopil region and peculiarities of its functional and component structure are analyzed in the article. The main aspects of recreation and tourism activity in the region are characterized. It was defined that, the most advanced region in development of the recreational tourism branch is Prydnisterya region.

In the functional and component structure of recreational tourism in Ternopil region we can also define such type of tourism as educational. It was successfully developed for the last few years.

Effective usage of natural recreational and historical cultural resources is an important tendency of well-balanced development of the branch of tourism and recreation in the region. The essential task is to provide a register and estimate the present recreation and tourism resources with the aim to define the recreation and tourism potential and the role of its complex usage. One of the most advanced types of tourism in the region is an ecological tourism. The objects of the ecological tourism usually are unmodified or lightly modified landscapes.

Recreation and tourism potential presented Ternopil rich and diverse natural, historical and architectural resources that require rational and integrated use. The development of recreation and tourism in the region may be an important source of income for the local budget and factor expansion of employment, implementation of programs to reduce unemployment. Problems associated with the development of recreation and tourism activities is the development of tourism infrastructure, its modernization, improving the quality of services provided to visitors and tourists, the proper ecological environment. In terms of socio-economic crisis being used and historical local natural and cultural resources, architectural monuments, the role and importance of new forms of tourism, including ecotourism, agro-tourism, which brings some changes to the structure of the recreation and tourism industry.

Key words: functional and component structure, recreational and tourism branch, recreation and health resort treatment, recreation and tourism resources

Рецензент: проф. Заставецька О.В.

Надійшла 04.11.2013р.

УДК 911.3

Зоряна ПУШКАР, Богдан ПУШКАР

РЕКРЕАЦІЙНЕ РАЙОНУВАННЯ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті досліджено сучасний стан рекреаційної галузі Тернопільської області, розкрито рекреаційно-туристичний потенціал регіону, різноманітність видового складу рекреаційних ресурсів. Проаналізовано показники за кількістю суспільно-історичних, природних ресурсів та щільністю туристичних об'єктів, за площею. Проведено інтегральну оцінку рекреаційного потенціалу по адміністративних районах і за рівнем забезпеченості туристичними ресурсами виділено чотири рекреаційні райони, здійснено рекреаційне районування.

Ключові слова: рекреаційно-туристичний потенціал, туристична інфраструктура, суспільно-історичні туристичні ресурси, Тернопільська область, адміністративні райони, рекреаційне районування.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Реалізація в українській економіці процесів системної трансформації викликає глибокі зміни господарського характеру, вимагаючи нового погляду на всі прояви соціально-економічної активності людини. Важлива роль відводиться ефективному використанню місцевих ресурсів, пошуку пріоритетних галузей господарства, які давали б значні надходження до бюджету. З огляду на це в тих регіонах, які мають значний природно-рекреаційний потенціал та сприятливу еко-

логічну ситуацію, важливе значення відводиться подальшому розвитку та вдосконаленню туристсько-рекреаційного господарства регіону.

Аналіз останніх публікацій та досліджень свідчить проте, що ця проблема все частіше стає предметом наукових досліджень та постійно знаходиться в центрі уваги багатьох відомих вчених. Значна увага цій проблемі приділена у працях таких вітчизняних науковців: С.Злупка, В.Руденка, О.Топчієва, Л. Шевчук, О.Шаблія, М. Мальської, О. Любіцевої, В.Квартальнова, В.Кифяка та ін. Проте, науко-

ві знання, що стосуються рекреаційного господарства регіону є недостатніми, особливо у тому, що торкається вирішення практичних завдань пов'язаних із процесами розвитку рекреації та туризму, особливостями розміщення на регіональному рівні.

Мета статті – дослідити особливості рекреаційного господарства регіону, провести рекреаційне районування.

Виклад основного матеріалу дослідження. У розвитку рекреаційної галузі Тернопільської області важливе значення має раціональне використання наявного рекреаційно-туристичного потенціалу. Завданням сьогодні є з'ясування сучасного стану використання рекреаційного потенціалу регіону для виявлення максимальних умов для розвитку рекреаційної галузі.

Зважаючи на той факт, що видовий склад рекреаційних ресурсів регіону є дуже різноманітний та розміщений нерівномірно, на нашу думку, варто виділити окремі рекреаційні райони, які характеризуються певними концентраціями туристичних ресурсів і дозволить спростити уявлення про можливості розвитку різних видів туристичної діяльності на території області.

Як видно із таблиці 1, найвищий рекреаційний потенціал мають Тернопільський, Заліщицький, Бучацький, Борщівський, Кременецький, Тербовлянський та Чортківський

адміністративні райони. Вони вирізняються з-поміж інших високою концентрацією як природних, так і суспільно-історичних туристичних ресурсів, а також доброю транспортною доступністю до них. Це дозволяє розвивати на їх території майже всі види туризму за умови розвитку туристичної інфраструктури.

Значно нижчим балом оцінено рекреаційний потенціал Козівського, Лановецького, Монастирського, Шумського районів. Це пояснюється наявністю меншої різноманітності видового складу рекреаційних ресурсів, монотонністю ландшафтів, поганим транспортним сполученням до населених пунктів районів, низьким рівнем туристичної інфраструктури.

У процесі дослідження нами виділено чотири рекреаційні райони: Північний, Центральний, Західний та Південний (рис.1.).

Високим рівнем забезпеченості туристичними ресурсами виділяється **Південний рекреаційний район**, який охоплює межі Чортківського, Монастирського, Заліщицького, Бучацького та Борщівського адміністративних районів (табл. 2). Район має найвищі показники з-поміж інших за кількістю та щільністю туристичних ресурсів, за площею поступається Центральному рекреаційному району, тим не менш, щільність туристичних ресурсів у ньому є дещо вищою. За кількістю суспільно-історичних та природних ресурсів тут виділяється Борщівський район.

Таблиця 1

Оцінка рекреаційного потенціалу Тернопільської області, станом на 01.01.2013 р., в балах*

Район	Суспільно-історичні туристичні ресурси	Природні туристичні ресурси	Інтегральна оцінка	Площа, км ²	Кількість населення, осіб
Бережанський	188	33	211	640	43509
Борщівський	348	56	414	1 004	72920
Бучацький	228	60	288	802	63995
Гусятинський	233	52	285	1015	62539
Заліщицький	344	62	406	687	48378
Збараський	263	70	333	863	58893
Зборівський	259	51	310	976	43796
Козівський	170	42	212	697	39523
Кременецький	312	67	379	915	69243
Лановецький	153	30	183	632	30646
Монастирський	182	31	213	558	30521
Підволочиський	243	34	277	898	43793
Підгаєцький	159	33	192	542	19902
Тербовлянський	325	60	385	1132	67050
Тернопільський	331	77	408	800	280258
Чортківський	263	46	309	903	76383
Шумський	178	17	195	786	34244
Всього	4179	821	5000	13800	1085593

*Розраховано за даними Головного управління статистики в Тернопільській області

Аналіз таблиці 2 показує, що найвищий інтегральний показник бальної оцінки рекреаційного потенціалу мають Центральний та Південний рекреаційні райони, це свідчить про високі рекреаційні можливості цих районів. Серед видового складу суспільно-історичних ресурсів тут переважають архітектурні пам'ятки та подієві ресурси; важливими природними туристичними ресурсами є об'єкти та території, які входять до складу національного природного парку "Дністровський каньйон". Тому пріоритетними напрямками тут є пізнавальний, археологічний, сакральний, фестивальний, екологічний, спортивний, в т.ч. екстремальний, види туризму.

Атрактивними для розвитку туристичної діяльності є південні частини Монастирського, Заліщицького, Бучацького, Борщівського районів. Не зважаючи на те, що на території Монастирського району значно менше цінних туристичних об'єктів, його варто віднести до меж Південного туристичного району, оскільки він лежить на близькій відстані від інших адміністративних районів, а також має транспортні зв'язки із Івано-Франківською та Чернівецькою областями. Таким чином, рекреаційні ресурси Монастирського району можуть бути включені до туристичних програм, які розвиваються на території Придністров'я.

Подібністю видового складу рекреаційних ресурсів до інших частин Південного туристичного району відзначається також Чортківський район. Особливої уваги тут заслуговують спелеоресурси (печери Млинки, Угринь та ін.), які використовуються для спелеотуризму, як і в Борщівському районі (печери Оптимістична, Кришталева).

Територія Придністров'я має всі умови для розвитку сільського зеленого туризму, зокрема для проживання в історичному середовищі та екотуризму. Найбільш атрактивні населені пункти району Придністров'я, які відзначаються поєднанням цінних суспільно-історичних та природних ресурсів, це: м. Борщів, м. Заліщики, м. Бучач, смт. Монастирська, смт. Скала-Подільська, смт. Мельниця-Подільська, смт. Золотий Потік, села Глибочок, Шершенівка, Устечко, Дзвиняч, Підзамочок, Язловець, Дзвенигород, Озеряни, Висічка, Пищатинці, Сапогів, Кривче, Гермаківка, Іване-Пусте, Худиківці, Вигода, Окопи. Ці поселення активно задіяні на сьогодні у туристичній діяльності, тут проводяться пізнавальні, спортивні, спелеологічні, екологічні мандрівки (наприклад, до Гермаківського дендрологічного парку чи

по заповідній території Дністровського каньйону).

Туристичним містом вважається місто Заліщики через унікальні природні умови та велику кількість суспільно-історичних ресурсів. Візиткою міста є палац баронів Бруницьких з костелом XVIII ст., у якому сьогодні діє лікарня. Серед архітектурних атракцій: монастир (1763), церква Покрови Пресвятої Діви Марії, 1873, перебудована синагога, ратуша XVII ст. На території міста знаходиться археологічна пам'ятка "Заліщики – Обоз" (поселення трипільської культури). У місті нараховується більше тридцяти пам'ятних монументів, присвячених історії краю та діяльності видатних людей; діє два музеї: краєзнавчий музей та літературно-меморіальний музей імені О. Маковея. Місто входить в територіальні рамки національного природного парку "Дністровський каньйон", воно омивається однією із мальовничих меандр річки Дністер. Відмежованість міста від решти території річкою та високими берегами зумовила унікальний клімат на його території, через що тут рекреаційний період довший, аніж в інших частинах регіону [3].

Зручне географічне положення має місто Чортків, воно належить до атрактивних туристичних міст регіону. В місті діє дві церкви із дерева – Успенська (1635) та Вознесенська (1717). Видатні сакральні споруди міста – монастир ордену Кармелітів (1686), костел св. Станіслава (1619-1909), церква св. Онуфрія (XVI ст.), дві синагоги (XVII і XIX ст.). Серед давніх оборонних споруд – замок Гольських (1610), який знаходиться у зруйнованому стані. В архітектурному оточенні міста виділяється міська ратуша, млин (XIX ст.), краєзнавчий музей. Поблизу міста знаходиться геологічне утворення – рідкісне відслонення девонського періоду. Місто Чортків є перспективним для розвитку пізнавального туризму. Найближчими туристичними об'єктами до міста є: замок у с. Нагірянкa на відстані 10 км від райцентру, печера Млинки у с. Залісся, де регулярно проводяться спелеоекскурсії.

Окрім близького географічного положення до Дністровського каньйону, місто Бучач має й цінні архітектурні переваги: унікальні синагогу, ратушу, монастир оо. Василіан (XVIII ст.), Успенський костел (1763), Миколаївську церкву (1610), старі церкви XVII-XVIII ст.; руїни церкви в урочищі "Монастирок" (XVI ст.), руїни фортеці (XIV-XVI ст.), краєзнавчий музей, літературно-меморіальний музей В. Стуса. Місто Бучач та його околиці масово відвіду-

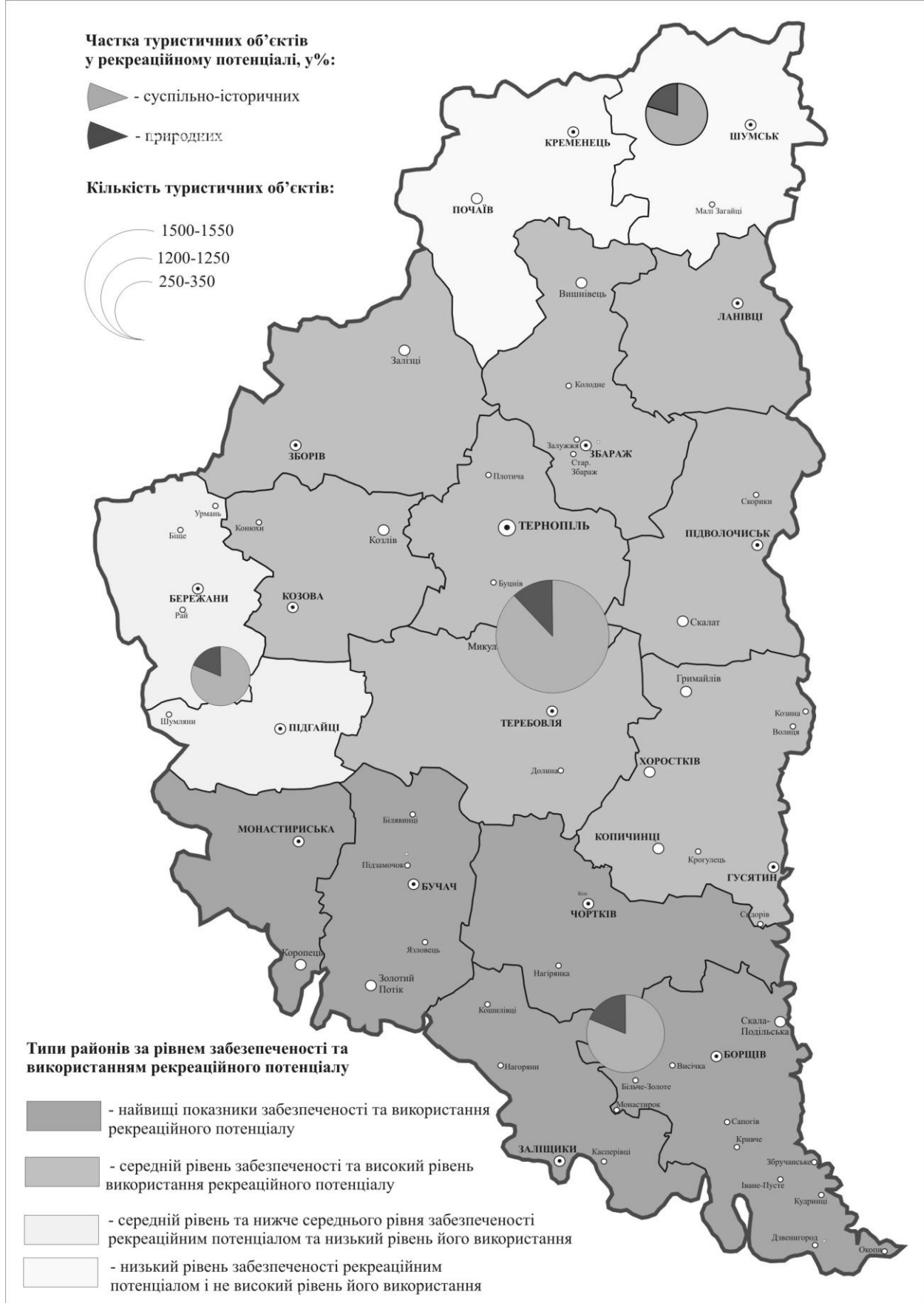

Рис. 1. Рекреаційне районування Тернопільської області

ються екскурсантами, що цікавляться замковим туризмом. Найближчим замком в околицях міста є Підзамоцький замок. За 18 км від міста – замок у смт. Золотоий Потік.

Центрами замкового туризму, є замки в селах Окопи, Кудринці, Кривче, Висічка, Підзамочок, Язловець, Новосілка, смт. Золотий Потік, смт. Скала-Подільська, м. Заліщики, смт. Товсте та с. Городок Заліщицького району.

Замки у смт. Скала-Подільська, смт. Золотий Потік, селах Язловець та Підзамочок Бучацького району, Кривче Борщівського району належать до національного історико-архітек-

турного заповідника "Замки Тернопілля", тому вони частково відбудовуються та реставруються, що сприяє їх популяризації серед населення. Наразі проводиться реконструкція замку у Золотому Потоці. Замки у с. Язловець, смт. Золотий Потік та м. Бучач включені до міжнародного туристичного маршруту "Шляхами Гедимінів", який розроблений науковим відділом заповідника і включає огляд замкових споруд XIII-XIV століть на території Тернопільської, Волинської, Львівської областей, а також суміжних територій у Польщі та Білорусі [5].

Таблиця 2

Оцінка рекреаційного потенціалу районів Тернопільської області*

Райони	Суспільно-історичні туристичні ресурси	Природні туристичні ресурси	Інтегральна оцінка
Південний рекреаційний район	1365	232	1630
Борщівський	348	33	414
Бучацький	228	60	288
Заліщицький	344	62	406
Монастирський	182	31	213
Чортківський	263	46	309
Центральний рекреаційний район	1977	416	2393
Гусятинський	233	52	285
Збаразький	263	70	333
Зборівський	259	51	310
Козівський	170	42	212
Лановецький	153	30	183
Підволочиський	243	34	277
Тернопільський	331	77	408
Теребовлянський	325	60	385
Західний рекреаційний район	347	66	403
Бережанський	188	33	211
Підгаєцький	159	33	192
Північний рекреаційний район	490	84	574
Кременецький	312	67	379
Шумський	178	17	195
Всього	4179	799	5000

З огляду на наявність суспільно-історичного потенціалу, місто Борщів є привабливим населеним пунктом. Місто лежить поза основними туристичними шляхами регіону, що стримує розвиток масового туризму у ньому. У місті діє краєзнавчий музей, тут знаходяться руїни фортеці (XVII ст.), костел (1763); Миколаївська (1763) та Успенська (1886) церкви. Поряд із архітектурними спорудами, тут можна побачити багато пам'ятників. Щорічно в місті проводиться фестиваль "В Борщівському краї цвітуть вишиванки". Та варто приділити увагу розвитку туристичної інфраструктури,

покращенню транспортних зв'язків міста з іншими туристичними центрами Придністров'я – містами Кам'янець-Подільськ, Хотин.

Селище Монастирська можна вважати одним із центрів розвитку пізнавального та сентиментального видів туризму, позаяк містечко заселяє велика кількість лемків, які мають багату культурну спадщину: у поселенні діє музей лемківської культури та побуту, якому в 2001 році присвоєно статус "народного". Візитною карткою містечка є щорічний фестиваль лемківської культури та побуту "Дзвони Лемківщини". У місті є ряд архітектурних спо-

руд, що є цікавими для пізнавальних маршрутів. Це: церкви Успіння Божої Матері (1751), Введення Пресвятої Діви Марії (1873), Воздвиження Чесного Хреста (1892). Через Монастирську проходить автошлях Тернопіль-Івано-Франківськ, це сприяє транспортним зв'язкам Південного туристичного району із туристичними центрами за межами області.

Популярними є сплави річкою Дністер та нижніми течіями річок Серет та Збруч. Часто вони мають спортивно-пізнавальне значення: туристи відвідують у перервах між сплавами туристичні атракції прилеглих населених пунктів (села Стінка, Космирин, Набережне, Возилів).

Село Нирків Заліщицького району відоме серед туристів завдяки унікальним природним ресурсам, які поєднуються із суспільно-історичною спадщиною давнього міста Червоного-род, яке раніше знаходилося неподалік річки Джурин, тут є штучний 16-метровий водоспад, один з найбільших рівнинних водоспадів у країні. Тут знаходяться залишки Червоного-родського замку (XIV ст.), зруйнована гробниця Понінських та костел. Від села Нирків можна дістатися до палацу в с. Нагірянкa Чортківського району (24 км звідси), замку в с. Висічка Борщівського району (36 км) та до міста Бучач (52 км). У селі функціонує гостинна садиба "Вікторія", залучена до мережі закладів сільського зеленого туризму в регіоні.

Село Королівка Борщівського району вже включене до пізнавальних туристичних маршрутів. Відомою у селі є найдовша в світі гіпсова печера Оптимістична (довжиною понад 240 км). Село розташоване на відстані 12 км від міста Бучач, тому туристична інфраструктура міста обслуговує відвідувачів села Королівка.

У Південному туристичному районі вдале поєднання туристичних ресурсів спостерігається і в селі Залісся Чортківського району. Тут проходять спортивні спелеомандрівки до печери Млинки. Попри це, в селі є костел (1801) та церква св. Михайла (1889), які приваблюють екскурсантів. У селі діє агросадиба "Наша спелеохата" місткістю на 28 осіб, призначена для обслуговування спелеолюбителів. Село розташоване за 17 км від міста Чортків, тому має зручне транспортне сполучення з районним центром та з іншими населеними пунктами регіону.

Цікавими археологічними ресурсами є залишки із часів Залізного віку – Траянові вали, які простягаються вздовж правого берега річки

Збруч на території Борщівського району та закінчуються на території Хмельницької області. Туристичний маршрут під назвою "Гельштатська оборона" можна прокласти по лінії: Гермаківка – Залісся – Кудринці – Завалля – Панівці – Боришківці – Білівці – Окопи. Унікальною для археологів є печера Вертеба у с. Більче-Золоте Борщівського району. Тут діє підземний музей трипільської культури. Трипільські поселення також виявлено у місті Заліщики, у с. Рукомиш, с. Кошилівці.

Таким чином, Південний туристичний район, зокрема Борщівський район, має всі умови для розвитку археологічного туризму.

Центральний туристичний район є найбільшим за площею та відзначається гарною транспортною доступністю. Він включає Тернопільський, Тербовлянський, Гусятинський, Підволочиський, Збаразький, Зборівський, Лановецький, Козівський адміністративні райони. Не зважаючи на той факт, що у Центральному районі знаходиться найбільша кількість як природних, так і суспільно-історичних туристичних ресурсів, за щільністю він поступається Південному туристичному району, що пояснюється меншою площею останнього (див. табл. 2).

Територію рекреаційного району перетинає унікальне геологічне утворення – Товтровий кряж, найвища частина якого – Медобори – перетинає межі області від Кременецького горбогір'я через м. Збараж, м. Скалат Підволочиського району до смт Гусятин пасмом завширшки від 6 до 12 км. У Медоборах був один із найбільших язичницьких релігійно-культурних комплексів – Збруцький культовий центр (основний осередок на горі Богит) [1, с.16-29.]. Тут зосереджена велика кількість унікальних суспільно-історичних ресурсів, серед яких – сакральні, подієві, архітектурні, замкові об'єкти. Добре налагоджена туристична інфраструктура та транспортні зв'язки з іншими областями виступають стимулюючими чинниками для розвитку різних видів туристичної діяльності: сакрального, пізнавального, наукового, подієвого (фестивального, пригодницького), сільського зеленого, екотуризму та ін. Серед суспільно-історичних ресурсів найбільшу цінність в районі мають світські та оборонні споруди, тому перспективними видами туризму тут виступають замковий, а також розважальний туризм.

На території району діє центр національного історико-архітектурного заповідника "Замки Тернопілля" у м. Збараж. У місті розвивається

туристична інфраструктура: наразі на території замку діє ресторан, є паркувальний майданчик, зведено готель для туристів. Усі замкові споруди мають зручне транспортне сполучення із Тернопільським замком, який наразі включений в Програму збереження замків Тернопільської області на 2010-2015 роки. Метою програми є розробка та здійснення адміністративно-правових, архітектурно-відновлювальних, фінансових та просвітницьких заходів щодо збереження та належного використання пам'яток архітектури.

Основним туристичним центром району та області виступає, безумовно, місто Тернопіль, яке має найзручніше транспортно-географічне положення, добре розвинену інфраструктуру (діє 68 готельних закладів та 916 закладів харчування, наявні усі види транспорту та зв'язку), а також володіє багатим туристичним потенціалом. Головною окрасою міста є Тернопільський став завдовжки до 3 км та завширшки до 0,87 км неподалік центру міста (таке явище, окрім Тернополя, притаманне лише кільком містам у світі). Максимальна глибина озера – 12 м. Сьогодні Тернопільський став є місцем відпочинку населення, а також місцем проведення спортивних змагань та тренувань. По озеру курсує водний транспорт – два теплоходи "Капітан Парій" та "Герой Танцоров", а також вітрильна яхта "Тернопіль", які обслуговують бажаючих у будні та вихідні в теплу пору року. Взимку став використовують для риболовлі місцеві жителі, також проводяться різноманітні спортивні заходи (хокей, біатлон, катання на собачих упряжках, катання на ковзанах).

Рекреаційними територіями міста є озеленені зони – парки, яких налічується шість. Наймолодшим парком міста є парк "Топільче", насаджений на болотяній місцевості та офіційно відкритий у 1985 році. Через парк протікає річка Серет, на якій часто проводяться спортивні змагання з греблі, в парку діють дитячі атракціони, є козацька фортеця, функціонує нововідкритий ресторан "Ноїв ковчег". У парку імені Шевченка найчастіше проводяться фестивалі, серед яких: щорічна Західно-українська туристична виставка-фестиваль. У парку Національного відродження діє перше створене в Україні Співоче поле, сцена якого розрахована на 1200 виконавців, де здійснюються концерти та фестивалі.

Парк Загребелля охоплює дендропарк на масиві "Дружба", пляж, лісові насадження у селі Кутківці та інші землі. У парку встанов-

лено функціональні зони: заповідну, регульованої рекреації, стаціонарної рекреації (для розміщення готелів, ресторанів), господарську зону. Найстарішим парком міста є парк Слави, заснований наприкінці XIX століття. На території парку знаходиться алея героям: меморіал загиблим воїнам під час Другої світової війни, де поховані чотири Герої Радянського Союзу – Живов, Танцоров, Карпенко, Максименко, а також 226 воїнів-визволителів. Тут також діє єдина в Тернополі дерев'яна церква, зведена на початку XXI століття. Найменшим парком є парк Вознесіння, закладений на території пустиря у районі "БАМу". Насадження у парку молоді – з 2000 року. Тут також насипано 2 кургани та розбито 4 клумби.

Серед архітектурних атракцій Тернополя домінантним є Старий замок – оборонна споруда, зведена у 1548 році на березі річки Серет. Тоді ж було створено штучний став, призначений для оборони споруди від татарських загарбників. Сьогодні у стінах замку розміщено спортивну школу, планується розмістити музей історії міста.

До архітектурного надбання міста належить ряд давніх храмів, які пройшли випробування воєнними часами та збереглися до наших днів: найдавніший храм – церква Воздвиження Чесного Хреста (XVI ст.) або Надставна, яка має оборонні ознаки, церква Різдва Христового (XVII ст.), яка зберегла свій первісний вигляд до сучасності, церква Непорочного зачаття Пресвятої Діви Марії (1779), яка була зведена як костел монастиря Домініканців за ініціативи коронного гетьмана Речі Посполитої Йозефа Потоцького.

До туристичних центрів Центрального туристичного району відносяться село Зарваниця Тербовлянського району, м. Тербовля, м. Збараж, м.Копиченці м.Зборів, смт.Гусятин – населені пункти, які мають відомі туристичні атракції, відзначаються хорошою транспортною доступністю до обласного центру.

Найатрактивнішим селом в Тернопільській області є Зарваниця. Тут діє відомий у світі Марійський духовний центр. Дорога до села є впорядкованою сьогодні. Наразі прочани та туристи зупиняються на нічліг в будинку для прочан або в наметовому містечку [6]. На сучасному етапі в селі розвивається паломницький туризм для греко-католицьких прочан. На відстані 15 км звідси розташоване село Струсів, у якому діє три музеї: краєзнавчий, літературно-меморіальний імені поета С. Будного, музей капели бандуристів села; тут є палац

Голуховського (XVIII ст.) із парком, церква монастиря оо. Василіан (XVIII ст.), Миколаївська церква (1930), костел св. Антонія (1903), синагога (XIX ст.).

Туристичним селом у Теробовлянському районі є Буданів. До села проводяться екскурсійні мандрівки, які передбачають відвідування також Теробовлянського замку, Чортківського, залишки Микулинецького замку та руїни Янівського с. Долина, яке знаходиться одразу біля села Буданів. [3, с. 99].

Місто Теробовля – одне з найстаріших міст області (1097 р.). До цінних архітектурних пам'яток міста належать руїни замку (1631 р.), а також оборонна церква Св. Миколи (XVI століття, перебудована у 1735 р.), костел і монастир Кармелітів, ратуша, синагога, низка пам'ятників, вони – основа для проведення екскурсійних маршрутів з пізнавальною метою. У структурі Центрального району варто виділити певні райони за рекреаційною спеціалізацією, наприклад Теробовлянсько-Гусятинський курортно-оздоровчий підрайон. На території Гусятинського району діє санаторій "Збруч", а на території Теробовлянського району – санаторій "Медобори" на основі лікувальних вод та пелоїдів.

До групи середньоатракативних міст належить смт. Гусятин, що має вигідне географічне положення. Районний центр розташований на березі річки Збруч, на території унікального природного утворення – Товтрового кряжу. На території Гусятинського району є природний заповідник "Медобори", де проводяться екомандрівки. Найбільш популярними на території заповідника є такі об'єкти: гора Богит (де знаходилося поганське язичницьке капище та стояв Збруцький ідол) та гора Гостра, печери "Христинка", "Пуща відлюдника". Саме містечко Гусятин має такі визначні споруди: оборонна Онуфрієвська церква (XVI ст.) та оборонна синагога (XVI ст.), діючий костел оо. Бернардинів, які якісно доповнюють туристичний потенціал містечка та його околиць. Раніше у синагозі діяв краєзнавчий музей, та віднедавна приміщення синагоги пустує та руйнується. Місто спеціалізується на рекреації: брендом Гусятин є бальнеологічний санаторій "Збруч". [3].

В Теробовлянському районі оздоровчими центрами виступають смт Микулинці та с. Конопківка. У смт. Микулинці, яке відноситься до найдавніших поселень Київської Русі, збереглися залишки замку і палац графів Реїв (XVIII ст.). Є костел святої Трійці (1779 р.), дві

церкви святої Трійці (1902 і 2000), капличка (1999), "фігура" захисників від пожеж свято-му Флоріану (1797).

Село Конопківка відоме з XVII століття. Барон Ян Конопка заклав у 1821 році поблизу сірководневих лікувальних джерел німецьку колонію, у 1829 році збудував курортний комплекс (архітектори А. Енґліш і П. Тронікер), який складався з купального корпусу, житлового будинку на 100 кімнат, кухні, їдальні та більярдної кімнати. Пансіонат був обсаджений парком. На лікування приїжджали люди з Центральної Європи до 1890 року, тоді курорт згорів, а парк вирубали, колоністи виїхали. Відроджений санаторій у 1967 році, як Микулинецька обласна водогрязелікарня "Медобори". Конопківську воду досліджували німецький медик Г.-Г. Мосінґ, хіміки, доктори медицини Бішер, Бухнер, Кайзер та інші.

Окремо виділяють Лановецько-Підволочиський та Зборівсько-Козівський райони сільського зеленого та пізнавального туризму. Так, цінні історико-культурні ресурси має село Молотків Лановецького району. Серед них – меморіальний комплекс "Молотківська трагедія". Цікавим для проведення пізнавального туризму є село Токи Підволочиського району, яке лежить на правому березі річки Збруч. Серед архітектурних споруд – руїни замку (XVI ст.), церква Преображення Господнього (1902), сонячний годинник (1907). За 8 км від села розташоване село Скорики, де знаходиться дерев'яна церква І. Богослова з унікальним іконостасом. [4, с. 46].

У містечку Підволочиськ виділяються такі пам'ятки архітектури: Свято-Троїцький собор (1993-2008), костел, церква Пресвятої Трійці (1863), ратуша, вілла Громницьких, залишки синагоги. Порівняно незначна кількість пам'яток містечка компенсується транспортною доступністю та мальовничістю природних ландшафтів. Тому містечко варто включати до туристичних мандрівок Центрального туристичного району.

У Козівському районі відоме село Денисів з XVI століття як частина бувшого міста Бродилів, яке включало сусіднє село Купчинці. Тут діє три музеї, стара Миколаївська церква (1887), стара каплиця. Є насипна могила українським січовим стрільцям та козацька могила, споруджено низку пам'ятників у центрі: Й. Вітошинському (1992), Іванні Блажкевич (1989), Т. Федорів, М. Шаріку, які проживали у селі, Т. Шевченку (1983), на честь проголошення незалежності України. Село лежить на шляху

від Тернополя до Зарваницького духовного центру й тому може бути включене до пізнавальних екскурсійних маршрутів.

На шляху Тернопіль – Львів лежить місто Зборів. У місті відомим є музей Зборівської битви, перед яким встановлено пам'ятник Богдану Хмельницькому, у місті збереглися пам'ятки архітектури – костел (1755), Преображенська церква (1749), міська ратуша (1878).

Популярними сьогодні є такі види туризму, як розважальний, замковий, науковий. Варто звернути увагу на розвиток таких видів туризму у Тернопільсько-Збараському підрайоні. У смт. Вишнівець Збараського району, де збереглися залишки замку із палацом та рідною церквою магнатів Вишневецьких, також монастир Кармелітів, зведений Яремою Вишнівецьким та давній козацький цвинтар [4, с. 49]. Загалом, містечко має зручне транспортне сполучення до розташованих неподалік туристичних об'єктів.

Місто Збараж володіє високими показниками атрактивності, відоме завдяки своєму замку, що є центром національного історико-архітектурного заповідника "Замки Тернопілля". До заповідника входять пам'ятки архітектури міста: синагога (1537), Спасо-Преображенська церква (1600, збудована на місці монастиря святого Онуфрія; нині – парафіяльна церква села Залужжя), костел і монастир отців Бернардинів (1627), Успенська (1755) та Воскресенська (1764) церкви. У Збаражі споруджено пам'ятники: А.Міцкевичу (1898), Б.Хмельницькому (1954), І.Франку (1992), Меморіал слави воїнам, полеглим у німецько-радянській війні (1965). На міському цвинтарі поховані українські січові стрільці, жертви сталінських репресій (перепоховання). Місто розташоване в межах унікального природного утворення Товтрового кряжу, мальовничі ландшафти якого посилюють туристичну атрактивність міста. Туристична інфраструктура міста на сучасному етапі досить потужна. Тут є готель, об'єкти харчування, що можуть прийняти значну кількість відвідувачів. Завдяки сприятливим умовам для розвитку туризму місто включене до основних туристичних маршрутів області. За 3 км від міста розташоване село Старий Збараж, де є руїни фортеці XIV-XVI ст [3].

До населених пунктів, в яких вигідно поєднуються природно-ресурсний та історико-культурний туристичний потенціал, належать села Личківці та Городниця Гусятинського району, що знаходяться поблизу території природного заповідника "Медобори". З-поміж ар-

хітектурних пам'яток села виділяються церква св. Миколая (1850) та костел Непорочного Зачаття Діви Марії (1706), водяний млин (XIX ст.) та залишки замку (XVII ст.) із палацом (XX ст.). Палац сьогодні реставрують для того, щоб розмістити у його приміщенні санаторій.

У 1984 р. на горі Богіт, розташованій на околиці села Городниця, археологами було досліджено городище і капище, де стояв давньоруський ідол. Сьогодні гори Богіт та Звенигород є найвідомішими в Україні та світі язичницькими духовними центрами. Щорічно у день Святовита (21 червня) сюди масово приїжджають так звані рунвіри з різних регіонів України, Америки, Скандинавії. У селі є церква св. Трійці (1772), кімната-музей літератора Д. Лукіяновича. Обидва села включені в пізнавальні туристичні маршрути, які, щоправда, включають огляд визначних суспільно-історичних пам'яток як доповнення до природних атракцій заповідника "Медобори".

Село Вікно Гусятинського району має карстові озера – "вікнини", які мають чисту прозору воду, яка не замерзає взимку; екостежки "Скелі Івана Франка" та "Гостра гора". Село розташоване за 5 км від смт. Гримайлів. У Гусятинському районі відоме селище Гримайлів, батьківщина видатного фізика І. Пулюя. Йому присвячена меморіальна кімната (1995), споруджено пам'ятник. Окрім музею, містечко має синагогу (XIX ст.) та руїни замку (XIX ст.) із парком. Місто Гримайлів має зручне транспортне розташування, воно лежить на шляху Тернопіль – Кам'янець-Подільський. Місто Хоростків Гусятинського району відоме дендропарком. У Хоросткові є також архітектурні атракції: кінний манеж (1837), два палаци (XVIII ст., 1837), костел (кін. XIX ст.), церква Положення Чесної Ризи Пресвятої Богородиці (1837). Через місто проходить залізнична колія, але закладів розміщення у ньому немає, що негативно впливає на обсяги туристопотоків до міста.

Західний рекреаційний район охоплює межі Бережанського та Підгаєцького району. Такий поділ було здійснено виходячи із того, що ці райони мають однорідний видовий склад рекреаційних ресурсів: вони входять у межі природного утворення Подільського горбогір'я (інакше – Опілля), а серед суспільно-історичних ресурсів переважають ті, які є основою для сакрального, подієвого та розважального туризму (частка сакральних об'єктів від загальної кількості суспільно-історичних ресурсів району становить 26%, а подієвих ресурсів –

60%).

Незважаючи на найменші кількісні показники туристичного потенціалу в області, за щільністю суспільно-історичних туристичних ресурсів Західний район несуттєво поступається атрактивному Центральному району, а за щільністю природних ресурсів значно перевищує показники Центрального району (див. табл. 1), таке становище зумовлене малою площею Західного туристичного району.

Щільність музейних установ у Західному районі найвища в області (1 музей на 100 км²), тому вони є перспективними для розвитку пізнавально-екскурсійної діяльності. Особливої уваги в Західному регіоні заслуговує місто Бережани як основний туристичний центр. Туристичними поселеннями можна вважати також с. Посухів (г. Лисоня), села Рай, Жуків та Вербів Бережанського району, місто Підгайці.

Місто Бережани – історичне місто, тут можна оглянути краєзнавчий музей, музей книги, музей переслідуваної церкви та музей Б. Лепкого, які розміщені у споруді міської Ратуші (1811), а також архітектурний ансамбль міста (споруди XVI-поч. XX століть), центральною спорудою якого є Бережанський замок. У місті діє готель "Едем", у центрі міста діють ресторани заклади "Анатоль" та "Заїжджий двір". Щодо природних умов, то місто цікаве тим, що знаходиться у західній частині Подільської височини, яку називають Опіллям. Недалеко від міста знаходиться мальовничий став, що посилює рекреаційний потенціал міста для відвідувачів різного віку і занять. Таким чином, Бережани – одне із найбільш атрактивних для пізнавального туризму міст області. Неповдалік нього знаходиться село Рай. Воно відоме палацово-парковим ансамблем (1709), водоспадами, джерелами та ставками [3]. Траса місцевого сполучення веде на північ від міста до села Жуків, де розташований музей родини Лепких. Незначна відстань до райцентру дозволяє туристичній інфраструктурі міста поширюватися на село, тут також діє садиба сільського зеленого туризму "У мальвах". Цей об'єкт входить до складу Кластеру сільського туризму "Мальовнича Бережанщина" [2].

Далі на північний захід від села – село Вербів (музей історії села), повернувшись до с. Жуків та тримаючи напрям на північ, туристичний маршрут включатиме огляд музейної кімнати у селі Розгадів Зборівського району. Дорогою до с. Розгадів – село Біще (оборонний костел, що входить до складу історико-архітектурного заповідника); від с. Розгадів на за-

хід розміщене село Краснопуца, відоме своїм монастирем оо. Василіан. Загалом, стан доріг дозволяє проводити маршрути у цьому напрямку. На відстані 5 км на південь від районного центру розташоване село Посухів. Поблизу села – гора Лисоня – свідок найкровопролитнішого бою між УСС та радянськими військами. Цікавим у природному плані є село Гутисько. На його околицях – Голицький державний ботанічний заказник, печера "Опільська". Багато історико-культурних пам'яток у селі Жуків: музей родини Лепких, перший у світі пам'ятник Б. Лепкому, церква Івана Богослова із дерева (1803), перевезена із села Нараїв.

Північний рекреаційний район охоплює межі Кременецького та Шумського районів. Він є найменш атрактивним в області, зважаючи на наявність туристичного потенціалу та транспортної доступності (див. табл. 2.). Пріоритетним напрямком розвитку туризму в районі є археологічний. Села Стіжок та Антонівці, смт. Шумськ – давні населені пункти, на місці яких існували давньоруські городища. У с. Романів знайдено залишки життєдіяльності черняхівської культури, а у селі Бриків знайдено давньоруський археологічний комплекс. У напрямку на північний схід – село Сураж, через яке в часи Київської Русі пролягав давній тракт з Острога на Кременець. Цікавим для археологічного туризму є Кременецький район. На горі Куличівка у м. Кременець знайдено палеолітичну стоянку, яка має світове значення [3].

Природний потенціал Північного туристичного району дозволяє розвивати на його території спортивний та оздоровчий види туризму. Зокрема, високу цінність мають заліснені території, у деревостані яких зустрічаються соснові породи, які мають лікувально-оздоровчі властивості. Тому у місцевостях серед лісу варто створювати юнацькі оздоровчі табори, санаторії на основі кліматичних та лісових ресурсів. Особливо цінним у плані оздоровчого туризму є Шумський район. На території сіл Антонівці, Велика Іловиця, Стіжок (у лісі поміж селами діє табір УПА "Волинь-Південь" під відкритим небом, де щороку проводять триденні історичні квести), Сураж, де є цікаві туристичні атракції, варто створювати оздоровчі заклади. За умови масового відвідування їх туристами будуть популяризуватися й прилеглі території та їх туристичні принади

У Кременецькому районі виділяється Кременецьке горбогір'я, яке займає площу понад

20 тис. га. Третю частину лісів Кременецьких гір займають соснові, сприятливі для курортно-оздоровчої діяльності. Крім цього, Кременецькі гори – це потужний потенціал для розвитку зимових видів спортивного туризму, серед яких сьогодні розвивається санний та лижний спорт. Атрактивним у межах Північного туристичного району є Кременецький підрайон, який має кращу транспортну доступність, аніж Шумський (через місто Кременець проходить траса міжнародного значення "Кишинів – Дубно"). Тут спостерігається значно вища концентрація суспільно-історичних та природних ресурсів, ніж у сусідньому Шумському районі: транспортна інфраструктура сприяє переміщенню туристичних потоків як усередині області, так і з сусідніх областей.

Крім цього, у районі діє 11 музейних установ, серед яких найбільшу цінність мають об'єкти Кременецько-Почаївського історико-архітектурного заповідника у м. Кременець та м. Почаїв. Ці міста є найбільш атрактивними туристичними центрами у районі. На цій території пріоритетним напрямком туристичної діяльності є пізнавальний туризм на основі оборонних та світських пам'яток архітектури, а також музейних закладів.

Співробітники заповідника проводять туристичні екскурсії до Замкової гори у місті Кременець, де знаходяться руїни замку, екскурсії містом, а також сакральні екскурсії від міста Кременець (Богоявленський монастир, Покровська церква та інші) до Свято-Успенської Почаївської лаври – центру паломництва православних вірян.

У м. Почаїв діє кілька закладів розміщення. Найближчим до святині є гостинний дім для паломників із поміркованими цінами за нічліг. У с. Діброва, що за 2 км від міста Почаїв у напрямку до міста Кременець, є готель "Почаївський світ" [29]. Особливої уваги заслуговує місто Почаїв, до якого здійснюють паломництво тисячі вірян з усієї країни, а також із Росії. Тому комплекс Свято-Успенської Почаївської лаври – основа для розвитку паломницького туризму, який може стимулювати соціально-економічний розвиток міста за раціонального підходу до експлуатації святині. Окрім цього, у місті є два музеї: музей духовної культури, художньо-меморіальний музей І. Хворостецького, відвідування яких варто включати до екскурсійних маршрутів.

Туристично привабливим є місто Кременець. У місті діють готелі та ресторани, кафе, ідальні, призначені для рекреації та відпочинку

туристів. Місто є привабливим для проведення пізнавальних турів: тут знаходиться центр Кременецько-Почаївського державного історико-архітектурного заповідника. До складу заповідника входять руїни Кременецької фортеці, XIV ст., що знаходяться на горі Бона, абсолютна висота якої становить 397 м над рівнем моря. На місці фортеці щорічно проводиться фестиваль готичної культури "Стара фортеця". У північно-західній частині міста знаходиться ще один атрактивний природний об'єкт – гора Куличівка. Місто багате на сакральні споруди: Миколаївський собор, 1636, Богоявленський монастир, 1760, Костел св. Станіслава, XVI ст., Церква Воздвиження Чесного Хреста, XIX ст., церква св. Покрови (XIX ст.). Цікавими для туристів є музеї Кременця: краєзнавчий музей, музей тоталітарного режиму, будинок-музей Ю. Словацького. Відомим є добре збережений Білокриницький палац із парком (XIX ст.), в приміщенні палацу діє краєзнавчий музей.

Тернопільська обласна державна адміністрація у 2012 році ухвалила інвестиційний проект "Кременецький тренувальний центр зимових видів спорту", який варто віднести до проектів національного значення. Основне завдання проекту створення на основі спортивної школи "Колос" та унікальної санної траси у м. Кременець центру підготовки збірних України із зимових видів спорту. В межах Кременецьких гір створено національний природний парк, де сьогодні туристичний та готельний бізнес. Крім цього, місто має вигідне транспортне сполучення з обласним центром, із містами Дубно, Київ, Чоп, Луцьк. Це зумовлює перспективу для збільшення кількості туристів до міста яке в майбутньому може бути "брендоване", як спортивно-оздоровчий туристичний центр.

Висновки. Для кращого освоєння всіх видів туристичних ресурсів, наявних в регіоні, необхідний розвиток туристичної інфраструктури, передусім гідних автошляхів, якісного транспорту, який сприятиме функціонуванню життєвого циклу туристичного продукту. Недостатньо розвинуті також готельне господарство та інші галузі обслуговування туристів і рекреантів, особливо це стосується кемпінгів, туристичних баз та ін. Доцільно розвивати в адміністративних районах приватні готелі, готелі комунальної власності, садиби сільського зеленого туризму, реконструювати їх і довести до європейських стандартів. Також слід вдосконалити систему обслуговування туристів та

рекреантів закладами харчування, рекламою, автостоянками та ін.

Література:

1. *Геринович В.* Наші Товтри // Краєзнавство. — Харків, 1930. — № 1-5. — С. 16-29.
2. *Дворська Л.* Чинники розвитку сільського зеленого туризму в Тернопільській області / Л. Дворська // Туристичні ресурси як чинник розвитку території: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.-семінару, (Тернопіль, 9 грудня 2011 року). — Тернопіль: Видавництво ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. — С. 197.
3. *Дударчук К.Д.* Історико-культурні туристичні ресурси Тернопільської області: стан збереження та використання [монографія]: Тернопіль: ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2013. — С.26-27.
4. *Музеї України : довідник /* Міністерство культури і мистецтв України. — К. : Задруга, 1999. — С.49.
5. *Підставка Р.* Науковий форум у Язловці // Тернопіль вечірній. — 2010. — № 51. — 17 листопада. — С. 6.
6. *Пушкар Б.Т.* Рекреаційне господарство регіону та його особливості // Науковий вісник Тернопільського національного педагогічного університету ім. В.Гнатюка Випуск №2: Географія Тернопіль 2010. — С.170-174.

Резюме:

Пушкар Богдан, Пушкар Зоряна. РЕКРЕАЦИОННОЕ РАЙОНИРОВАНИЕ ТЕРНОПОЛЬСКОЙ ОБЛАСТИ.

В статье исследовано современное состояние рекреационной отрасли Тернопольской области, раскрыто рекреационно - туристический потенциал региона, разнообразие видового состава рекреационных ресурсов.

Проанализированы показатели по количеству общественно-исторических, природных ресурсов и плотностью туристических объектов, по площади. Проведен интегральную оценку рекреационного потенциала по административным районам. Учитывая тот факт, что видовой состав рекреационных ресурсов Тернопольской области очень разнообразен и размещен неравномерно, следует выделить отдельные рекреационные районы, которые характеризуются определенными концентрациями туристических ресурсов, что позволит упростить представление о возможностях развития разных видов туристической деятельности на территории области. По уровню обеспеченности туристическими ресурсами выделено четыре рекреационные районы: Южный, Северный, Центральный и Западный.

Для лучшего освоения всех видов туристических ресурсов, имеющихся в регионе, необходимо развитие туристической инфраструктуры, прежде всего достойных дорог, качественного транспорта, способствовать функционированию жизненного цикла туристического продукта.

Ключевые слова: рекреационно-туристический потенциал, туристическая инфраструктура, общественно-исторические туристические ресурсы, Тернопольская область, административные районы, рекреационное районирование.

Summary:

Pushkar Bogdan, Pushkar Zoryana. RECREATION AREA ZONING OF TERNOPIIL REGION.

The article examines the current state recreation area Ternopil region revealed recreational and tourism potential of the region, the species diversity of recreational resources.

Analyzed the figures for the number of socio-historical, natural resources and density of tourist facilities in area. An integrated assessment of the recreational potential of the administrative areas. Given the fact that the species composition of recreational resources Ternopil region is very diverse and is uneven, is to provide some recreational areas, characterized by certain concentrations of tourism resources that will facilitate understanding of the capabilities of different types of tourism in the region. In terms of provision of tourist resources, four recreational areas: North, South, Central and West.

For better development of all types of travel resources available in the region, requires the development of tourism infrastructure, especially roads decent, quality transport that contribute to the functioning of the life cycle tourism product.

Keywords: recreation and tourism potential, tourism infrastructure, socio-historical tourism resources, Ternopol region, districts, recreation districts.

Рецензент: проф. Брич В.Я.

Надійшла 04.11.2013р.

УДК 338.484:477.84

Світлана НОВИЦЬКА

ЕКОЛОГІЧНИЙ ТУРИЗМ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМОК СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ

В статті розглянуто трактування поняття екологічний туризм прийняте в міжнародних документах, зокрема запропоноване Всесвітньою Туристичною Організацією (ВТО), Міжнародною спілкою охорони природи (МСОП), Міжнародною організацією екотуризму (ТІЕС), застосовано хронологічне порівняння трансформації цього визначення. В роботі також проаналізовані головні принципи екологічного туризму. Проаналізовано співвідношення понять екологічний туризм і сталий туризм. Розглянуто позитивні сторони розвитку екологічного туризму.